

GÁCS JÁNOS

A gazdasági globalizáció számokban A nyitottság alakulása az EU országokban – II. rész

Napjainkban széles körben és sokszor nagy érzelmi töltéssel tárgyalják, hogy az egyre intenzívebbé váló globalizáció milyen hatással van a nemzetgazdaságokra. A parttalan vita helyett érdemes a véleményalkotást elfogultságmentes, kvantitatív vizsgálatokkal megalapozni. Ezek megkövetelik a globalizáció amorf fogalmának körülhatárolását, valamint a „nemzetköziesedés” előrehaladásának mérését a gazdasági globalizáció legfőbb dimenzióiban. A cikk a globalizáltság – értelmezésünk szerint a gazdasági nyitottság – legfőbb mutatóit vizsgálja, azok tartalmát, korlátait, számszerűsítési lehetőségeit veszi sorra. Emellett összehasonlító elemzést ad a mutatók számértékei alapján Magyarország, az EU-tagországok, valamint néhány kiválasztott feltörekvő ország nemzetköziesedéséről az elmúlt három évtizedben. A tanulmány első része a fogalmi tisztázást követően a termékek és szolgáltatások külkereskedelmével foglalkozott, az itt közölt második rész pedig a portfólió és működőtőke áramlására, a külföldi tulajdonosi irányítás kiterjedtségére, valamint a nemzeti adóalapok elvándorlására terjed ki.

Journal of Economic Literature (JEL) kód: B4, F15, F21.

A gazdasági globalizáció előrehaladásának empirikus elemzése *(folytatás)*

Tőkeáramlás

Az elmúlt negyedszázadban előbb az iparosított országok kormányai, majd a kevésbé fejlett gazdaságokéi is a fizetési mérleg tőkemérlegének (újabb elnevezéssel pénzügyi mérlegének) körébe tartozó tételek széles körű liberalizálását hajtották végre. Ez, társulva a pénzügyi eszközök területén bekövetkezett innovációkkal, a nemzetközi pénzügyi integráció jelentős erősödéséhez vezetett. E nyitási folyamat megfelelő mérése talán még fontosabb, mint a külkereskedelmi nyitásé, mégpedig két okból. Egyrészt azért, mert a pénzpiaci globalizáció előnyei – mint azt sok kritikus elemző megmutatta – az érintett gazdaságok számára sokkal kevésbé egyértelműek, mint a korlátoktól mentes külkereskedelméi. Másrészt, annak a számtalan eszköznek a hatókörét és az erejét, amelyekkel az ezernyi rövid és hosszú távú pénzpiaci termék és szolgáltatás, valamint a működőtőke áramlását szabályozzák, még annál is jóval nehezebb mérni, mint az áruk kereskedelmét befolyásoló vám- és nem vámjellegű korlátokét (*IMF* [2001] IV. fejezet, *Edison és szerzőtársai* [2002], *Prasad és szerzőtársai* [2003], *Lane–Milesi-Ferretti* [2006], valamint *Gács és szerzőtársai* [1999]).

Az átláthatatlanul bonyolult szabályozásokra tekintettel, sok más elemzőhöz hasonlóan úgy döntöttünk, hogy e cikkben nem foglalkozunk a pénzügyi globalizáció gazdaságpolitikai intézkedéseken alapuló mérésével, hanem kizárólag a *tényleges pénzügyi nyitottság* növekedésére koncentrálunk. Ez nem jelenti azt, hogy a kormányok szabályozó szerepét a nemzetközi pénzügyi integrációs folyamat alakításában ne tartanánk fontosnak. Éppen ellenkezőleg: különösen a kelet-ázsiai pénzügyi válságok 1997-es kirobbanása óta a pénzügyi liberalizáció finomra hangolása sok országban a közpolitika kritikus feladata lett. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a pénzügyi liberalizáció sikeres levezényléséhez szükséges, hogy a liberalizációt körültekintően készítsék elő, lépéseit megfelelően időzítsék, a makrogazdasági fundamentumok szilárdak legyenek, a költségvetési politika, a pénzügyi szabályozás és felügyelet pedig prudens, valamint a rövid távú eladósodást (különösen annak külföldi pénznemben felvett részét) korlátok között tartsák (vö. *Prasad és szerzőtársai* [2003]).

A közelmúltban sokan tettek kísérletet arra, hogy a tőkeáramlás mértékében bekövetkezett változásokat számszerűsítsék, s ennek segítségével időbeli és országok közötti összehasonlításokat végezzenek. Elsősorban a pénzügyi eszközök egy-egy csoportjára vonatkozó be- és kiáramlások mértékének kiszámítására került sor (a GDP arányában kifejezve), valamint a főbb pénzügyi eszközök összetett mutatóinak számszerűsítésére (szintén a GDP arányában kifejezve).

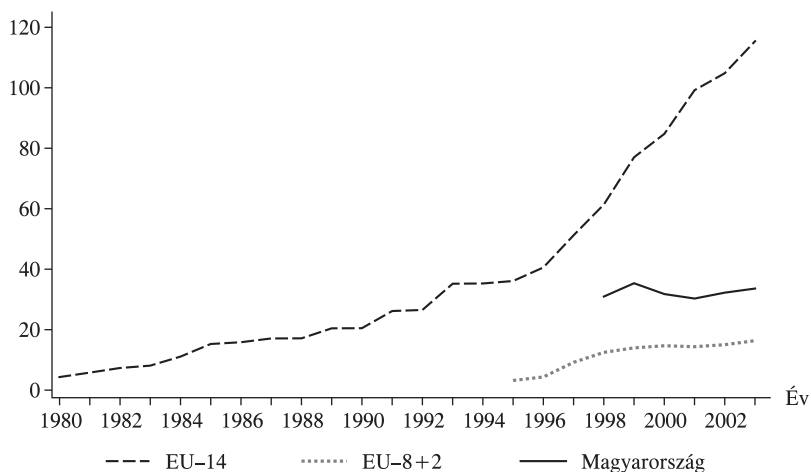
Mi is elvégeztünk ilyen számításokat, mégpedig az EU-tagországokra, illetve a tagországok csoportjaira. Az 1–4. ábra azokat a változásokat mutatja, amelyek a portfólió- és működőtőke-beruházások különböző kategóriáinak állományában következtek be. Az ábrák arról tanúskodnak, hogy az elmúlt évtizedben a tőkeáramlás rendkívül dinamikus bővülésen ment keresztül a világnak ebben a részében. A növekedés fő hajtóerői a hazai és a nemzetközi tőkepiacok liberalizációja és fejlődése volt, a nagyléptékű privatizációs programok, a népesség változásai (elsősorban a lakosság öregedése), valamint az intézményi befektetők (köztük a nyugdíjalapok) szerepének növekedése a fejlett országokban.

Az 1. és 2. ábra azt mutatja, hogy az új tagországok annak ellenére, hogy alapvető intézményi átalakulásokon mentek keresztül, és erősen törekedtek arra, hogy belső pénzpiacikon liberalizációs intézkedéseket vezessenek be, a portfólióberuházások iránti nyitottságot tekintve nem tudták utolérni a régi EU-tagországokat. Az átalakuló országok a megbízható és nyitott pénzpiacok megteremtésében „későn jövők” voltak, s az átmenet hektikus folyamatai az 1990-es években gazdaságaikat egyáltalán nem tették vonzóvá a portfólióberuházások iránt. Ennek megfelelően nem meglepő, hogy ezek a gazdaságok a felhalmozott portfólióberuházások relatív állománya tekintetében ma ugyanolyan helyzetet foglalnak el, mint a régi tagországok 15 évvel ezelőtt. (Magyarország egyébként e mutatót nézve közelebb áll a régi EU-tagokhoz, mint bármely más új tagország.)

A 3. és 4. ábra azonban arról tanúskodik, hogy a működőtőke-beruházások helyzete az új tagországokban jelentősen különbözik a portfólióberuházásokétól. A tömeges privatizáció által teremtett különleges lehetőségek és a kelet-közép-európai régiós beruházásokon várt magas hozamok hatására az új EU-tagországokba erőteljesen áramlott a működőtőke; ennek következményeként ezek az országok 2003-ra közel hasonló integrációs szintet értek el a beáramló működőtőke tekintetében, mint amelyet a közösség érettebb gazdaságai. A kiáramló működőtőkét illetően azonban az új tagok jelentősen alacsonyabb relatív állományt tudtak felmutatni, mint a fejlett régi tagországok. Ez nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy a gazdasági fejlődés alacsonyabb szintjén állnak, az új országok befektetői a tőke kivételhez kevesebb műszaki és menedzsment know-how-t tudnak társítani, mint a régiek, és a hazai befektetőknek egy jó ideig a hazai lehetőségek is vonzó befektetési célpontul szolgáltak, s ezért nem törekedtek új piacok felkutatására.

1. ábra

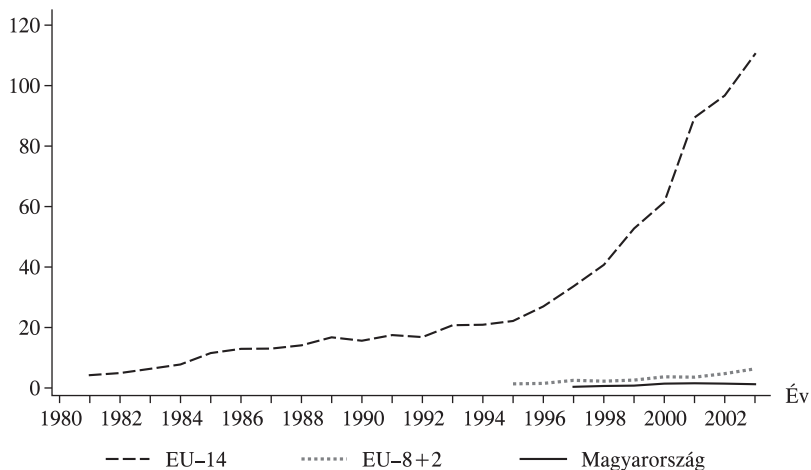
Portfólióberuházások (tartozások) az EU-tagországok csoportjaiban, a GDP százalékában
(súlyozatlan átlagok)

Forrás: saját számítások az IMF International Financial Statistics adatbázisa alapján.

2. ábra

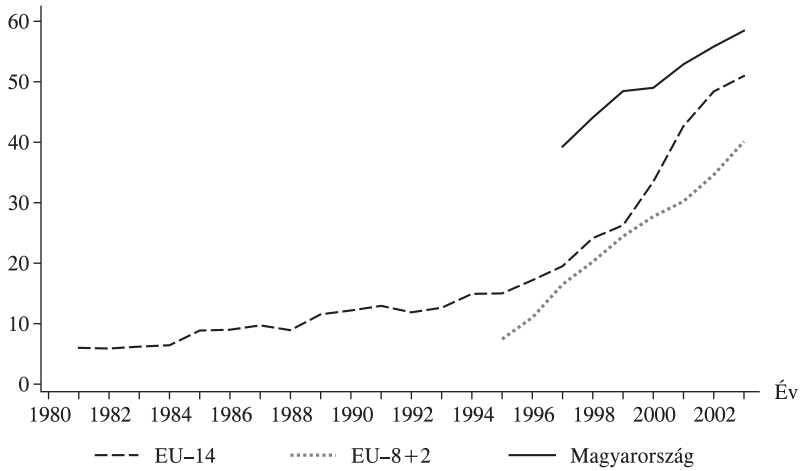
Portfólióberuházások (követelések) az EU-tagországok csoportjaiban, a GDP százalékában
(súlyozatlan átlagok)

Forrás: saját számítások az IMF International Financial Statistics adatbázisa alapján.

3. ábra

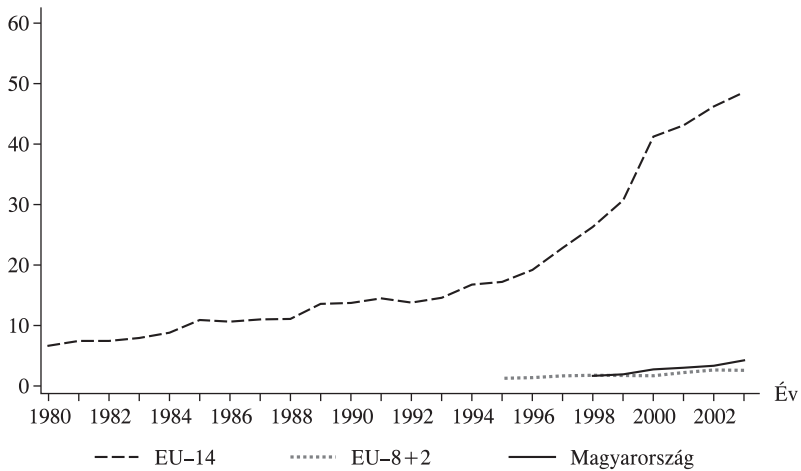
Befelé irányuló működőtőke-befektetések az EU-tagországok csoportjaiban, a GDP százalékában (súlyozatlan átlagok)

Forrás: saját számítások az IMF International Financial Statistics adatbázisa alapján.

4. ábra

Kifelé irányuló működőtőke-befektetések az EU-tagországok csoportjaiban, a GDP százalékában (súlyozatlan átlagok)

Forrás: saját számítások az IMF International Financial Statistics adatbázisa alapján.

Arra vonatkozóan, hogy az egyes országok milyen pozíciót foglalnak el a világméretű pénzügyi integrációban, a fentieknél *átfogóbb mutatókat* lehet kiszámítani, mégpedig az IMF External Wealth of Nations (nemzetek külső gazdagsága) adatbázisának adataira támaszkodva. Ezt a gazdag információk bázist Philippe R. Lane és Gian Maria Milesi-Ferretti építette ki.¹ Munkájukban az IMF ismert „nemzetközi beruházási pozíció” (*international investment position – IIP*) fogalmából indultak ki.² Az adatbázis a következő nemzetközi pénzügyi kategóriákra terjed ki: portfólióberuházások (tulajdonviszonyt és adósságot megtestesítő értékpapírok), működőtőke-beruházások, egyéb beruházások (így többek között különféle adósságot megtestesítő eszközök), pénzügyi derivatívák és tartalékok. Ezekből az alapadatokból kiindulva, a szerzők az országok pénzügyi integrációs fokának mérésére két fontosabb eredményalapú (vagy ahogy ők nevezik: volumen-alapú) mutatót alakítottak ki. Az IFIGDP mutató összegzi egy ország *összes külső tartozásának és követelésének állományát*, s azt a GDP százalékában fejezi ki. E pénzeszközök egy részhalmazának relatív nagyságát jelöli a másik mutató, a GEQDP, amely a portfólió- és működőtőke-befektetések *tulajdonviszonyt megtestesítő részét (equity holdings)* összegzi. Az *1.a)* és *1.b)* táblázat e két mutató öt évenkénti értékeit mutatják be az általunk vizsgált országokban 1970 óta. A táblázatok azt tükrözik, hogy a pénzügyek nemzetközi integrációja az 1990-es évtized közepe óta az EU-14 országcsoportban látványosan felgyorsult, ugyanúgy, mint ez világszerte tapasztalható volt. E mögött az általános tendencia mögött meglehetősen nagy országok közötti szórás tapasztalható: Írország, Belgium, Nagy-Britannia és Hollandia a leginkább nyitottak a kontinens gazdaságai között, míg Görögország, Olaszország, Spanyolország és Németország a kevésbé nyitottak közé tartozik. Az, hogy a nemzetközi pénzügyi integráltságot tekintve az egyes EU-tagországok között ilyen nagy eltérés mutatkozik, nyilvánvalóan nem csupán tőkepiacai liberalizáltságától függ, hanem számos más körülménytől is. Így például attól, hogy hazai vállalataik finanszírozása alapvetően milyen módon történik, bankhitelek (a német rendszer) vagy tulajdonosi részvételt megtestesítő eszközök segítségével (az angolszász rendszer).

Az *1.b)* táblázat adatai az új tagországok esetében a *3. ábrán* látottakhoz hasonló dinamikus fejlődést mutatják. E feltörekvő országok az elmúlt évtizedben gyorsan növelték világ gazdasági pénzügyi beágyazottságukat, természetesen alacsonyabb szintről indulva, mint a közösség régi tagjai. Mint az várható volt (például a *1–4. ábra* ismeretében), a kevésbé fejlett EU-tagországok integrációjukat a régi tagországokhoz képest nagyobb mértékben alapozták tulajdonviszonyt megtestesítő eszközökre, mint hitelre. Ez megfelel annak a tendenciának, amelyet *Lane–Milesi-Ferretti* [2006] az országok két szélesebb kategóriájára talált (ezek az ipari országok csoportja, illetve a feltörekvő piacok/fejlődő országok csoportja), és nemcsak a tartozások és követelések összességére (amit táblázataink adatai mutatnak), hanem a tartozásokra külön is. A tulajdonviszonyt megtestesítő eszközök dominanciája arra utal, hogy a pénzügyi integráció előrehaladásával párhuzamosan a kevésbé fejlett országok egyre kevésbé vannak kitéve a mozgékonyabb és ingatagabb nemzetközi pénzügyi eszközök által okozott kockázatoknak.

Az új tagországok a pénzügyi nyitottságot illetően egymáshoz meglehetősen hasonló, kiegyensúlyozott fejlődést mutatnak. A csoportból Észtország tűnik ki viszonylag gyors, Románia pedig lassú pénzügyi integrációjával. A BRIC-országok fejlődése az elmúlt tíz évben az új tagországokhoz hasonló ütemben gyorsult fel, kivéve talán Indiát, amely „pénzügyi kapuit” igen lassan tárja ki.

¹ Az adatbázisra vonatkozó legújabb publikációt lásd *Lane–Milesi-Ferretti* [2006].

² E széles körben használt mutató kialakításának módszertanát lásd az *IMF* [1993]-ban.

1.a) táblázat

A nemzetközi pénzügyi integráció volumenalapú mutatója (IFIGDP) és annak tulajdonviszonyt megtestesítő része (GEQGDGP) az EU-14 országcsoportban
(a GDP százalékában)

Ország	Mutató	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2004
Ausztria	IFIGDP	43,5	55,2	96,2	160,7	133,0	145,7	291,9	393,1
	GEQGDGP	7,6	6,2	5,3	8,6	12,5	17,9	62,8	81,9
Belgium	IFIGDP	74,5	90,9	154,6	365,6	394,8	414,6	599,1	819,5
	GEQGDGP	8,8	10,6	14,4	42,5	70,0	96,5	224,6	300,2
Dánia	IFIGDP	49,8	53,3	81,8	158,7	199,9	166,3	329,4	403,1
	GEQGDGP	11,2	14,4	15,4	17,1	26,4	41,0	135,8	136,5
Finnország	IFIGDP	64,3	43,6	52,4	83,5	93,9	129,4	397,2	403,0
	GEQGDGP	1,9	2,3	2,7	6,4	13,1	29,9	250,4	155,3
Franciaország	IFIGDP	36,9	43,6	67,8	113,3	131,5	176,1	344,7	418,1
	GEQGDGP	11,8	8,9	10,4	26,3	35,4	56,9	164,5	164,1
Görögország	IFIGDP	26,6	35,6	45,6	81,6	81,3	98,4	145,8	207,0
	GEQGDGP	2,6	2,2	5,8	8,6	11,3	14,7	26,7	36,1
Hollandia	IFIGDP	128,7	112,0	136,9	227,9	260,0	270,3	624,9	810,9
	GEQGDGP	60,7	45,9	45,3	83,1	89,6	122,9	310,4	318,1
Írország	IFIGDP	111,2	149,7	180,1	191,6	203,2	390,6	1337,2	1880,0
	GEQGDGP	9,8	16,9	25,8	52,6	47,8	131,1	528,6	692,5
Nagy-Britannia	IFIGDP	128,4	166,5	195,2	349,1	351,2	423,8	618,2	728,0
	GEQGDGP	38,7	33,3	34,6	58,5	78,3	101,0	201,9	183,7
Németország	IFIGDP	43,5	48,5	59,2	100,2	118,6	126,7	267,3	326,2
	GEQGDGP	7,6	8,9	8,7	17,5	21,1	24,3	95,7	91,7
Olaszország	IFIGDP	60,7	45,2	43,6	64,7	76,0	116,4	212,0	229,1
	GEQGDGP	7,6	6,3	4,6	11,1	15,0	23,7	69,9	65,5
Portugália	IFIGDP	0,0	41,0	58,6	133,8	88,2	142,0	300,9	421,8
	GEQGDGP	2,5	4,8	5,5	10,6	17,1	26,9	67,9	102,6
Spanyolország	IFIGDP	30,7	29,1	44,5	64,9	63,8	115,3	232,5	300,0
	GEQGDGP	7,9	6,3	6,1	13,0	20,7	35,2	97,0	111,7
Svédország	IFIGDP	33,5	43,3	53,5	96,8	149,5	235,4	451,3	436,4
	GEQGDGP	8,0	7,8	7,9	18,8	39,5	86,2	278,5	215,3
EU-14	IFIGDP	59,4	68,4	90,7	156,6	167,5	210,8	439,5	555,4
	GEQGDGP	13,3	12,5	13,7	26,8	35,6	57,7	179,6	189,7

IFIGDP: a külső követelések és tartozások összege a GDP százalékában.

GEQGDGP: a portfólióbefektetések tulajdonviszonyt megtestesítő része (követelés és tartozás) és a működőtőke-befektetések (követelések és tartozások) összege a GDP százalékában.

Súlyozatlan csoportátlagok.

Forrás: Saját számítások Lane-Milesi-Ferretti [2006], valamint az IMF EWN adatbázisa alapján.

A pénzügyi eszközök nemzetközi áramlása és a külföldi tulajdonlás iránti nyitottságot csak részlegesen lehet jellemezni a határokon átnyúló pénzügyi áramlások és állományok tényleges (relatív) értékeivel. Számos tényező – így a történelmi gyökerek, a fejlődés elért szintje, a gazdaság kialakult szerkezete, a kormányok által gyakorolt gazdaságpolitika stb. – belejátszik abba, hogy például azonos nagyságrendű külföldi pénzeszközöknek egy gazdaságba való beáramlása kisebb vagy nagyobb mértékű *külföldi befolyást* váltott ki. Jó példát mutatnak erre vonatkozóan a 3. ábra és a 2. táblázat által megjelentetett adatok. A 3. ábra szerint az új EU-tagországokban (EU-8+2) a beáramlott működő-

1. b) táblázat

A nemzetközi pénzügyi integráció volumen-alapú mutatója (IFIGDP) és annak tulajdonviszonyt megtestesítő része (GEQGDP) az EU-8+2 és a BRIC-országcsoportokban (a GDP százalékában)

Ország	Mutató	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2004
Bulgária	IFIGDP						125,2	175,0	173,3
	GEQGDP						4,6	19,7	40,4
Csehország	IFIGDP						100,1	146,4	162,6
	GEQGDP						19,6	50,0	67,4
Észtország	IFIGDP						69,9	146,1	251,5
	GEQGDP						20,1	61,4	121,2
Magyarország	IFIGDP				69,4	63,7	123,7	157,7	181,0
	GEQGDP				0,0	1,5	27,3	60,1	80,7
Lettország	IFIGDP						75,7	128,6	190,1
	GEQGDP						17,9	28,5	36,7
Litvánia	IFIGDP						48,6	83,4	105,0
	GEQGDP						6,0	22,3	31,7
Lengyelország	IFIGDP		34,1	54,4	61,5	117,1	65,7	86,5	116,6
	GEQGDP		0,0	0,4	0,6	1,2	6,7	24,5	42,3
Románia	IFIGDP					20,5	41,5	74,6	95,8
	GEQGDP					0,2	1,5	18,3	28,4
Szlovákia	IFIGDP						93,4	126,6	156,5
	GEQGDP						14,7	32,9	51,8
Szlovénia	IFIGDP						66,9	100,3	150,8
	GEQGDP						11,8	20,6	36,9
EU-8+2	IFIGDP						81,1	122,5	158,3
	GEQGDP						13,0	33,8	53,7
Brazília	IFIGDP	35,6	52,2	71,2	66,6	44,0	51,6	89,5	105,9
	GEQGDP	13,4	11,2	14,5	10,5	10,4	16,0	37,2	53,9
Oroszország	IFIGDP						81,2	168,5	133,2
	GEQGDP						7,2	24,6	49,3
India	IFIGDP	17,7	15,4	17,7	24,0	30,2	39,7	42,3	57,8
	GEQGDP	2,8	1,6	1,2	1,2	1,4	5,4	8,9	18,0
Kína	IFIGDP				17,5	38,9	58,7	84,7	102,8
	GEQGDP				2,2	6,3	22,4	33,8	36,1

IFIGDP: a külső követelések és tartozások összege a GDP százalékában.

GEQGDP: a portfóliobefektetések tulajdonviszonyt megtestesítő része (követelés és tartozás) és a működőtőke-befektetések (követelések és tartozások) összege a GDP százalékában.

Súlyozatlan csoportátlagok.

Forrás: Saját számítások Lane–Milesi-Ferretti [2006], valamint az IMF EWN adatbázisa alapján.

tőke-állomány GDP-hez viszonyított aránya közel olyan szintet ért el, mint a régi tagállamokban (EU-14). Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy az üzleti élet feletti külföldi befolyás hasonló szinten állna a két országcsoportban. A 2. táblázat a külföldi befolyás mértékét mutatja az EU-tagországok közül azokban, amelyekre összehasonlítható adatok állnak rendelkezésre az adott ország feldolgozóiparára, szolgáltatóágazataira és bank-szektorára (utóbbi természetesen a szolgáltatások része). A „külföldi irányítás alatt” kifejezés azon vállalatok összességét jelzi, ahol a hazai vállalat egy külföldi anyacég többségi (vagyis több mint 50 százalékos) tulajdona.

2. táblázat
A külföldi irányítás alatt álló vállalkozások aránya 2000–2001-ben
(százalék)

Ország	A külföldi irányítás alatt álló leányvállalatok és vállalatok részaránya ⁺				
	a feldolgozóiparban		a szolgáltatásokban		a bankszektor
	forgalom	foglalkoztatás	forgalom	foglalkoztatás	tőke ⁺⁺
	2000		2001		2001
Ausztria	27,1	19,6	16,3	9,7	
Belgium	47,5*	19,1*	26,6*	18,9*	
Bulgária					74,6
Ciprus					
Csehország	39,5	24,9	25,6	16,0	90,0
Dánia	12,0***	10,2***			0,0
Észtország					98,9
Finnország	16,2*****	17,2*****	18,1	11,9	6,2
Franciaország	33,6***	28,5***	9,0	5,3**	
Görögország					10,8
Hollandia	30,8***	18,9***	16,8*	8,9*	2,2
Írország	78,2	48,1	23,8*	13,6*	
Lengyelország	34,7	20,9	23,9	13,4	68,7
Lettország					65,2
Litvánia					78,2
Magyarország	73,7	47,2	34,0	16,5	88,8
Málta					
Nagy-Britannia	36,1***	20,4***	17,2*	9,7*	46,0
Németország	5,9	4,2	**		4,3
Olaszország	22,4***	13,8***	21,0*	7,2*	5,7
Portugália	17,4	10,1	11,9****	4,0****	17,7
Románia					47,3
Spanyolország	29,7	16,8			8,5
Svédország	34,3	29,1	18,1*	4,8*	1,8
Szlovákia					85,5
Szlovénia					20,6
EU-14 országok	30,1	19,7	17,9	9,4	10,3
Országok					
az EU-8+2-ből	49,3	31,0	27,8	15,3	71,8

⁺ A többségi tulajdonú külföldi leányvállalatok forgalmának/foglalkoztatásának aránya az összes forgalomhoz/foglalkoztatáshoz képest.

⁺⁺ A többségi tulajdonú külföldi leányvállalat bankok tőkéjének aránya az összes tőkéhez a bankszektorban.

* 1997; ** 1998; *** 1999; **** 2000; ***** 2001.

Forrás: OECD [2003], amely az OECD-, AFA- és FATS-adatbázisokon alapul, valamint UNCTAD [2004].

A 2. táblázat adatai egyértelműen mutatják, hogy a legtöbb új tagországban a külföldi befolyás szintje jóval magasabb, mint a legtöbb régióban. Hogy még egyértelműbben állítsuk szembe a 3. ábra és a 2. táblázat által tükrözött folyamatokat, vegyük egyetlen országot, Lengyelországot esetét! A 3. ábrához felhasznált adatok azt mutatják, hogy 2001-

ben Lengyelországban a beáramlott működőtőke-állomány GDP-hez viszonyított aránya 22,2 százalékos szinten állt, jóval alacsonyabban, mint a régi tagországok átlaga, amely 42,7 százalék volt. A 2. táblázat adatai szerint azonban Lengyelországban minden sektort illetően a külföldi irányítás nagyobb befolyással volt a döntésekre, mint az EU-14 csoport országaiban. Az aggregált működőtőke-állományra és a tulajdonosi irányításra vonatkozó adatok közötti szisztematikus eltérés magyarázata részletes elemzést kívánna meg, amire itt nincs helyünk. A magyarázatban minden bizonnyal több tényező jönne szóba: egyrészt, hogy az elmaradottabb országokra jellemző viszonylag alacsony tőkeállományban a működőtőke magas aránya nagy valószínűséggel magas többségi befolyással jár együtt; másrészt hogy a kelet-közép-európai országokban a privatizációs folyamatban a hazai tőkésosztály kialakulatlansága miatt a külföldi beruházók viszonylag könnyen juthattak tulajdonhoz olyan helyi vállalatokban, amelyek már maguk is viszonylag koncentráltak voltak (vagyis az országos kínálat jelentős részét lefedték); ugyanakkor elképzelhető, hogy a külföldi beruházók e térségben eleve tartózkodtak olyan ágazatoktól, illetve vállalatoktól, ahol tartósan csak kisebbségi részesedéshez juthattak.

Az adókiivetés alapja

A globalizáció a gazdasági tranzakciók előtti korlátok leépülését jelenti, azt, hogy a termékek, szolgáltatások, az emberek és a tőke mobilitásának akadályai visszaszorulnak. A céljaitat következetesen megvalósító gazdasági alanyok perspektívája, cselekvéseik „értelmezési tartománya” a hazai piacról a világpiacra terjed ki, a világon már szinte bármely piacot elér. A műszaki és pénzügytechnikai újításoknak köszönhetően az adóval kapcsolatos magatartás is megváltozik. A telekommunikáció fejlődése, az egyre változékonyabb és összetettebb pénzügyi termékek megjelenése, az olcsóbbá vált szállítás és utazás, valamint az államok közt kialakuló adóverseny hatására a legkülönbözőbb adók kiivetésének alapjai (röviden: adóalapok) a közelmúltban fokozatosan egyre mobilabbakká váltak. Az adóalapok növekvő mobilitása részben a globalizáció egyik megnyilvánulása – a nyitottság egy további dimenzióban válik értelmezhetővé, és ott növekedésnek indul –, másrészt annak következménye is.

A gazdasági alanyok egyre erőteljesebben törekednek olyan területek felkutatására a Föld egész területén, amelyek lehetőséget nyújtanak alacsony adóráták alkalmazására vagy akár teljes adóelkerülésre is. Az 1990-es évek kezdetétől a fejlett országok elemzői és kormánytisztviselői növekvő nyugtalansággal vizsgálják az adóalapok fokozódó mozgékonyágát, ami a nemzetállami költségvetések stabilitását fenyegeti. Az aggodalom fő forrása az, hogy az adóbevételek elvesztése nyomán megcsappanó költségvetési bevételek nem lesznek képesek finanszírozni az állam szokásos kiadásait, de különösképp a társadalombiztosítási kiadásokat, amelyek a népesség öregedése és a globalizáció okozta növekvő alkalmazkodási kényszer miatt amúgy is egyre nagyobb súlyt képviselnek az államok költségvetésében.

Tanzi [2001] nyolc olyan – a globális „ökorendszer” részének tekinthető – „költségvetési természet” sorol fel, amely az adórendszerek alapjait rágja. Ezek a következők: az e-kereskedelem és ennek tranzakciói; az elektronikus pénzeszközök; a vállalaton belüli kereskedelem; az off-shore pénzügyi központok; a derivatívák és fedezeti alapok (*hedge funds*); a kormányok képtelensége, illetve eltökéltségének hiánya arra, hogy megadóztassák a pénztőkét és a nemzetközileg kelendő (*highly tradable*) képességekkel rendelkező személyek jövedelmét; a magasan képzett személyek növekvő aktivitása a lakóhelyüként nyilvántartott országon kívül; a külföldre utazók rendszeres bevásárlásai.

Míg általában elfogadott, hogy az adóalapok fokozottan mobilakká váltak, több elemző is rámutat arra, hogy egészen a legutóbbi időkgig nem igazolódott, hogy konkrét adófajtákban a verseny az adók teljes felszámolása felé haladna (*race to the bottom*), illetve az összes adójövedelem elolvadása következne be (vö. *Tanzi* [2000] és *Genschel* [2001], valamint az utóbbiban áttekintett irodalmat). Realista történelmi megközelítésben az adóalapok növekvő mobilitásáról csak hosszú távon lehet beszélni, és ez a változás az egyes adóelemeket különbözőképp érinti. Ezzel kapcsolatban a 3. táblázatban bemutatjuk Gary Hufbauer minőségi értékelését arról, hogy több évtizedes távlatban hogyan változik az adószerkezet fő elemeihez kapcsolódó alapok mobilitása. Az 1970-es években a nemzetközi kereskedelem valójában jórészt a termékek kereskedelmére korlátozódott, a multinacionális vállalatok nem játszottak főszerepet a világgazdaság folyamataiban, és a legtöbb egyén saját lakóhelyén fogyasztotta el vagy investálta jövedelmét. Azóta a világ jelentősen megváltozott, beleértve az adóalapok mobilitását, amely azonban a nemzetköziesedés általános folyamatát csak fokozatosan követi. Az elkövetkező harminc évben várható, hogy – noha eltérő intenzitással – az adók kivetésének alapjai még inkább mozgékonyak lesznek a világgazdaságban.

3. táblázat

Az adóalapok mobilitásának változása hosszú távon

Az egyes adók kivetési alapja	Mobilitás az alábbi időszakokban		
	1970	2000	2030
Bérből és keresetből származó jövedelmek	alacsony	alacsony	mérsékelt
Áruk fogyasztása	alacsony	mérsékelt	mérsékelt
Szolgáltatások fogyasztása	alacsony	alacsony	mérsékelt
Beruházásból származó jövedelem	alacsony	mérsékelt	magas
Vállalati nyereség	alacsony	mérsékelt	magas

Forrás: Hufbauer [2000].

A 4. táblázatban bemutatjuk, hogyan változott az összes adóterhelés az EU-tagországokban az elmúlt 15 évben.³ Ezek az adatok azt jelzik, hogy a vizsgált gazdaságokban egyelőre az adórendszerek nem szenvedtek el jelentős bevételi veszteségeket. 1991–1995 és 2001–2005 között a régi tagországok (EU–14) közül csupán Finnországban, Írországban és Hollandiában csökkent az adóbevételek relatív nagysága. Az egyes országok fejlődésének részleteit ismerve, az itt bekövetkezett változások is inkább tűnnek tudatos strukturális reformok eredményének, mintsem olyanoknak, amelyek közvetlenül a mobilabbá vált adóalapok kényszerének hatására következtek volna be. A legtöbb régi tagországban az összes adóbevétel relatív nagysága a korábbi szinten maradt vagy növekedett. Az új tagországok átlagos adó/GDP aránya elmarad a régi tagországokétól, és több közülük (így Észtország, Szlovákia, Lengyelország, Lettország és Románia) egyértelműen ezen arányok további csökkentését valósítja meg. Minden valószínűség szerint az adóbeszedés arányának visszafogása tudatos kormányzati politika eredménye, amely számba veszi a referenciaként figyelt országok közötti adóversenyt, valamint a „költségvetési termeszkek” nem könnyen elhárítható aktivitását. Meg kell azonban jegyezni, hogy a kelet-közép-európai országok az adóalapok nemzetközi mozgása mellett hazai adórend-

³ Az összes adóterhelés változása összesítve tartalmazza az adónemek, az adóalapok és az adóráták, valamint az adóbeszedés hatékonyságának változását.

szerük működési anomáliáival is küzdenek (így az adócsalás és adóelkerülés széles körű elterjedtségével, amely a rejtett gazdaság magas arányában mutatkozik meg), akárcsak a korrupció nagy gyakoriságával. Mindezek általában a kormányokat arra sarkallják, hogy adórendszerüket egyszerűsítsék, és az adók rátáját csökkentsék (vö. *Lackó* [2006], *Dreher-Schneider* [2006]).

4. táblázat

Összes adóteher a gazdaság egészében (az ún. beszámított társadalombiztosítás nélkül) a GDP százalékában a 2001–2005. évi időszakban mért értékek csökkenő rendje szerint

Ország	1986–1990	1991–1995	1996–2000	2001–2005
Svédország		48,8	52,0	50,0
Dánia	48,4	47,5	49,4	48,8
Belgium	43,4	43,2	45,1	45,2
Finnország	42,4	46,0	46,7	44,2
Ausztria	40,4	41,2	43,5	43,4
Franciaország	41,8	42,2	44,2	43,4
Olaszország	35,8	40,2	42,5	41,0
Németország	38,3	39,9	41,6	39,7
Szlovénia			38,6	39,5
Hollandia	43,0	42,9	39,9	37,9
Magyarország			38,4	37,7
Nagy-Britannia	37,1	35,3	36,4	36,5
Csehország		36,2	34,2	35,6
Görögország	27,4	30,8	35,8	35,6
Portugália	27,9	31,1	33,5	34,5
Spanyolország		32,7	33,4	34,3
Bulgária				32,9
Ciprus			28,6	32,9
Málta			26,9	32,5
Lengyelország		38,6	35,3	32,3
Szlovákia		36,3	35,1	31,8
Észtország		37,8	33,7	31,0
Írország	35,3	34,4	32,4	29,7
Lettország		32,1	31,6	28,5
Litvánia		28,5	30,6	28,5
Románia			32,6	27,8
EU-14	38,4	39,7	41,2	40,3
EU-8+2		34,9	34,5	32,6

Forrás: saját számítások az Európai Bizottság AMECO adatbázisa alapján.

Összefoglalás és következtetések

A gazdasági globalizáció előrehaladását cikkünkben különböző nyitottsági mutatók segítségével vizsgáltuk. Az elemzés azt mutatta, hogy az elmúlt három évtizedben az Európai Unió gazdaságaiban a globalizáció a leggyorsabban a pénzügyi integráció terén haladt előre. A külföldi portfólióberuházások, valamint közvetlen tőkeberuházások volumene is megtöbbszörözött az adott gazdaságok GDP-jéhez viszonyítva. Az intenzívebb pénz-

ügyi és tulajdonlasi integráció eredményeként a nemzetközi gazdasági változások rövidebb idő alatt és erőteljesebben hatnak a hazai üzleti életre, mint korábban, beleértve azt is, hogy a külföldi tulajdonosok többségi tulajdonrészükön keresztül – a nemzetközi tendenciákat szem előtt tartva – irányítják a hazai vállalatokat. A pénzügyi integrációhoz hasonló gyors fejlődést nem lehetett kimutatni a termékek külkereskedelmében: az elmúlt évtizedekben az országok kereskedelmi nyitottságának növekedése nem mutatott feltűnő gyorsulást. A vizsgált makro- és mezoszintű adatok azzal kapcsolatban sem mutatnak egyértelmű képet, hogy az EU-országok külkereskedelmében jelentősen megnőtt volna a vertikális specializáció. Noha az országok ma a korábbiakhoz képest több lehetőséget nyújtanak külföldi vállalkozóknak arra, hogy a szolgáltatásokat is határokon átnyúlóan szervezzék meg, az igazán minőségi változás nem a szolgáltatási kereskedelem arányának növekedésében látható, hanem abban, hogy a befektetők közvetlen beruházásaik egyre nagyobb hányadát szánják külföldön szolgáltatási kapacitások megvásárlására, illetve kiépítésére. Az adatok arról tanúskodnak, hogy az adóalapok vándorlása, ami hosszabb ideje a közbeszéd témája és a közpolitikák mumusa, valójában még nem okozott fájó gondokat az EU tagországaiban: az aggregált adatok szintjén kevés jel mutat az összes adóbevétel lemorzsolódására és az országok széles körének aktív részvételére a nemzetközi adóversenyben.

A régi és új EU-tagországra, valamint a BRIC-országokra kiterjesztett empirikus elemzés az országok között a nyitottság szintjében és változásában is jelentős szórást tárt fel. A régi és új tagorszárok között is megtaláljuk a gazdasági globalizáció úttörőit és a lemaradókat. A régi tagok közül Írország, Belgium és Hollandia áll az élen, az újak közül pedig leginkább Észtország és Csehország, noha ők nem minden dimenzióban. Valójában csak részletekbe menő, összetett vizsgálatokkal lehet kimutatni, hogy egy gazdaság sajátos helyzete (mérete, földrajzi elhelyezkedése, természeti erőforrásai, örökölt kapcsolatrendszere) folytán vagy tudatos stratégiai döntések nyomán foglalja el a gazdasági globalizációban elért mai helyét.

A globalizáció legtöbb vizsgált dimenziójában az EU új kelet-európai tagországai fokozatosan felzárkóznak a régiekhez. A közkeletű vélekedésekkel szemben a gyorsan nemzetköziesedő új tagállamok kereskedelmi nyitottsága átlagosan még mindig elmarad a régiekétől. Az új tagorszárok szembevető fejlődést két mutató tekintetében értek el a kontinens többi országához képest: ezek a külföldi működőtőke felszívása, valamint azon hazai üzleti vállalkozások aránya, amelyek külföldi többségi irányítás alatt működnek. A nemzetközi adóversennyel szembesülve, úgy tűnik, az új tagorszárok hajlamosabbak a versenybe szállni, mint a régiek. E folyamatban azonban nem zárható ki, hogy a közeljövőben egyes országok a mai tendenciákkal szembefordulnak, korábbi adólefaragó reformjaikhoz képest visszalépnek.

Cikkünk módszertani tanulsága, hogy a gazdasági nyitottság hagyományos és számszerűsíthető mutatói – hiába igyekszünk azokat körültekintően és minél több szempont alapján kiválogatni – nem mindig tükrözik vissza a gazdasági globalizációnak más forrásokban fontos tényként kimutatott jelenségeit. Ennek több oka van. Egyrészt az, hogy a nemzetköziesedés számos, forradalmi változást hozó jelensége (így például a kommunikáció, az információszerzés megsokszorozódása és felgyorsulása) vagy a rövid távú, óriási méretű pénzügyi tranzakciók nem jelennek meg közvetlenül a hagyományos nyitottsági mutatókban. Másrészt néhány alapvetően fontos mutatót (így a globális árkonvergenciát) nehéz aggregált módon számszerűsíteni. És végül, a globalizáció jó néhány ma már látható tendenciája, így például a BRIC-országok előretörése, a Richard Freeman által leírt globális munkapiaci változások, valamint a nemzeti adóalapok lemorzsolódása ma még vagy csak fenyegetettség formájában hat a legtöbb érintett országra, vagy azok következményei igazából csak hosszabb távon bontakoznak ki. Látni kell, hogy az orszá-

gok gazdasági globalizáltságát csak korlátozottan tudjuk a nyitottság különböző dimenzióiban tapasztalható változásokkal mérni. Más elméleti konstrukciókra,⁴ illetve gyakorlati mérési módszerekre⁵ ugyan vannak már kísérletek, ezek azonban ma még nem eléggé kiforrottak.

Hivatkozások

- CEC [2006]: European Economy. Statistical Annex 2006 tavasz, Commission of the European Communities, Brüsszel.
- COOPER, R. N. [2006]: How Integrated Are Chinese and Indian Labor into the World Economy? Kézirat, Harvard University, Cambridge Mass, február.
- DREHER, A. [2006]: Does Globalization Affect Growth? Evidence from a new Index of Globalization. Applied Economics, Vol. 38. No. 10. 1091–1110. <http://globalization.kof.ethz.ch/>.
- DREHER, A.–SCHNEIDER, F. [2006]: Corruption and the Shadow Economy: An Empirical Analysis, CESifo Working Paper, No.1653, CESifo GmbH, München.
- EDISON, H. J.–KLEIN, M.–RICCI, L.–SLØK, T. [2002]: Capital Account Liberalization and Economic Performance: Survey and Synthesis, IMF Working Paper WM/02/120, International Monetary Fund, Washington, DC.
- FREEMAN, R. [2005a]: What really ails Europe (and America): The Doubling of the Global Workforce. theGlobalist, június 3., www.theglobalist.com
- FREEMAN, R. [2005b]: The Great Doubling: labor in the new global economy. Usery Lecture in Labor Policy. Presented at the W. J. Usery Jr. Center for the Workplace.
- GÁCS J.–HOLZMANN, R.–WYZAN, M. (szerk.) [1999]: The Mixed Blessings of Financial Inflows. Transition Countries in Comparative Perspective. Edward Elgar, Cheltenham UK.
- GENSCHEL, P. [2001]: Globalization, Tax Competition, and the Fiscal Viability of the Welfare State. MPIfG Working Paper, 01/1. május, Max Planck Institute for the Study of Societies, Köln.
- HUFBAUER, G. C. [2000]: Tax Policy in a Global Economy. Paper for the American Institute of Contemporary German Studies, Institute of International Economics, február, Washington DC.
- IMF [1993]: IMF Balance of Payments Manual. Ötödik kiadás, International Monetary Fund, Washington, DC.
- IMF [2001]: IMF World Economic Outlook 2001. október, International Monetary Fund, Washington, DC.

⁴ Cooper [2006] szerint például érdemes megkülönböztetni, hogy egy adott országot a világ többi részével elkötelezettség, integráció vagy befolyásolás (*engagement, integration, influence*) kapcsolja össze. *Elkötelezettségnek* nevezi azt, mikor egy ország saját termelési tényezőit (például a munkát) egy másik országban történő értékesítés céljából hasznosítja export vagy munkaerő-vándorlás segítségével. *Integrációról* akkor beszélhetünk, amikor két gazdaság olyan mértékben összekapcsolódik, hogy termék- vagy tényezőpiacain az árak együttmozognak. Végül *befolyást* gyakorolhat egy ország a másokra segélyek, technológiatranszfer vagy cserearány-változások útján. Cooper elmagyarázza, hogy a háromfajta kapcsolat egymástól függetlenül is megjelenhet, így indokolt ezeket egymástól megkülönböztetni.

⁵ Az elmúlt években több kutató, illetve szervezet is vállalkozott arra, hogy a globalizáció gazdasági és nem gazdasági aspektusait összefoglaló *szintetikus mutatószámot* dolgozzon ki és számszerűsítsen a világ sok országára. Az egyik ilyen mutatót az A. T. Kearny menedzsment konzultáns cég és a Foreign Policy című folyóirat közösen fejlesztette ki, számszerűsítette, és frissíti évente fel (A.T. Kearney/Foreign Policy Globalization Index), a másik Axel Dreher kutató szellemi terméke (KOF Index of Globalization). Az A.T. Kearney-féle mutató 12 változót szintetizál, melyek a gazdasági integráció, a személyes és műszaki-technológiai kapcsolatok, valamint a nemzetközi politikai feladatvállalás terjedelmét, illetve minőségét jellemzik. Értékét 62 országra 2001 óta évente számszerűsítik (Kearney [2006]). A KOF index 23 változót szintetizál, amelyek a tényleges gazdasági folyamatokat, az alkalmazott gazdasági korlátokat, az információáramlást, a személyek közötti és kulturális kapcsolatokat, valamint a nemzetközi politikai kapcsolattartást jellemzik. Értékét szerzője 122 országra, az 1970 és 2004 közötti évekre számolta ki (Dreher [2006]).

- KEARNEY [2006]: The Globalization Index. A.T. Kearney, Inc., Foreign Policy, november–december, 74–81.o.
- LACKÓ MÁRIA [2006]: Az adóráták és a korrupció hatásai a munkapiacra. Keresztmetszeti összehasonlító elemzés az OECD-országokon. Közgazdasági Szemle, 11. sz.
- LANE, PH. R.–MILESI-FERRETTI, G. M. [2006]: The External Wealth of Nations Mark II: Revised and Extended Estimates of Foreign Assets and Liabilities, 1970–2004, IMF Working Paper WM/06/69. International Monetary Fund, Washington, DC.
- OECD [2003]: OECD Science, Technology and Industry Scoreboard 2003. Towards a Knowledge-based economy. Organisation for Economic Cooperation and Development, Párizs.
- PRASAD, E.–ROGOFF, K.–WEI, S.-J.–KOSE, M. A. [2003]: Effects of Financial Globalization on Developing Countries. Some Empirical Evidence. International Monetary Fund, Washington DC., március 17.
- TANZI, V. [2000]: Globalization and the future of social protection, IMF Working Paper WP/00/2. International Monetary Fund, Washington, DC.
- TANZI, V. [2001]: Globalization and the work of fiscal terms. Finance and Development, március Vol. 38. No. 1.
- UNCTAD [2004]: World Investment Report 2004. The Shift towards Services. United Nations Conference on Trade and Development, New York–Genf.